

Kapetan I klase
mr ALEKSANDAR JOVKOVIĆ

Delegatski sistem i učešće vojnih lica u političkom životu

U našoj politikološkoj literaturi sadržinu pojma političkog života najpotpunije određuje profesor dr Jovan Đorđević. On pod političkim životom, u najširem smislu, podrazumeva »ukupnost političkih aktivnosti, odnosa, tokova, težnji, vrednosti i ideala jednog društva i građanina u odnosu na vlast, slobodu, jednakost, istinu i ostvarivanje ljudske ličnosti«. ¹ U tom smislu politički život obuhvata »odnose, aktivnosti, promene i ponašanja: a) u političkim organizacijama i političkim institucijama (i u oblicima samoupravljanja u Jugoslaviji) i b) u institucionalizovanim i poluinstitucionalizovanim sferama javnog života i aktivnosti.« ²

Učešće vojnih lica u tako definisanom političkom životu determinisano je karakterom društva i karakterom političkog sistema. U našoj društveno-istorijskoj stvarnosti to učešće moguće je ostvariti zavisno od stabilnosti materijalne proizvodnje, odnosa klasnih snaga i društvene moći, a sve to se manifestuje u sledećim situacijama:

a) ako su uslovi klasne vladavine ekonomski vladajuće klase stabilni, onda se ona u realizovanju sopstvenih parcijalnih interesa ne koristi u znatnijoj meri aparatom javne vlasti, ne koncentriše isključivo u državnom obliku svoju vojnu moć i dozvoljava vojnim licima da u većem ili manjem obimu učestvuju u političkom životu;

b) ukoliko ekonomski vladajuća klasa ne raspolaže sa dovoljno društvene moći da svoje parcijalne klasne interese ostvaruje kao

¹ Dr Jovan Đorđević: *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd 1980, str. 908.

² Isto.

opštedruštvene, bez konfrontacije sa ostalim delovima klasne strukture, onda ona monopolizuje oružanu silu i u znatnijoj meri koristi aparat javne vlasti i sredstava fizičke prinude, a vojnim licima na razne načine ograničava ili čini formalnim učešće u političkom životu;

c) u uslovima zaoštrenih klasnih protivrečnosti, ako ne postoji saglasnost interesa vladajuće klase i vojnih komandnih struktura u sferi ekonomske, ideološke i političke dominacije, armija se otuđuje od vladajuće klase i društva i postaje jedini ili najvažniji akter političkog života.

S tim u vezi interesantno bi bilo razmotriti aktivnosti pripadnika naših oružanih snaga u političkom životu i to u onom njegovom segmentu koji profesor Đorđević naziva »političkom organizacijom i političkim institucijama«, odnosno »oblicima samoupravljanja u Jugoslaviji«. Ta aktivnost se ostvaruje, uglavnom, putem delegatskog sistema i delegatskih institucija.

Naš delegatski sistem — kao oblik samoupravljanja i vlasti u kome »radnička klasa i svi radni ljudi i građani, samoupravno i politički organizovani putem od njih izabраних, njima odgovornim i od njih smenjivih delegata, organizovano odlučuju o društvenim poslovima« — predstavlja odlučujući istorijski korak u prevladavanju elemenata i ostataka klasične predstavničke demokratije i njeno zamenjivanje integralnim samoupravljanjem.³ U tom konceptu, delegacije i delegati nisu klasični narodni poslanici na koje birači prenose pravo da u njihovo ime odlučuju, već su opunomoćena, odgovorna i smenjiva kolegijalna tela.

Suština delegatskog sistema je, dakle, upravo u tome što interese radnih ljudi i građana u procesu samoupravljanja i sferi obavljanja političke vlasti neposredno prezentuju i zastupaju njihovi delegati koji ostaju u osnovnim ćelijama života i rada, a ne odbornici i poslanici kao otuđeni politički reprezentanti.

Zato što se zasniva na pluralizmu konkretnih društvenih interesa, koji dolaze sa raznih područja društvenog života, a ne na pluralizmu nekih opštih političkih interesa, delegatski sistem, u funkciji integralnog samoupravljanja, značajno doprinosi povezivanju sfera samoupravljanja i političke vlasti. Sintezom rada i upravljanja, on smanjuje, a *virtuelno* i prevazilazi, istorijsku otuđenost politike i političkog odlučivanja i vrši preobražaj institucija vlasti u organe samoupravljanja.

³ Društveno-politički sistem SFRJ (deo »Delegatski sistem« čiji je autor dr Mijat Šuković), Radnička štampa, Bgd. 1976, str. 345.

U razmatranju delegatskog sistema, više autora u našoj zemlji, kao njegovu osnovnu odliku, ističe *radničko-klasnu sadržinu i socijalističko-samoupravni karakter*. Oni su, takođe, potpuno saglasni da je oblik delegatskog sistema, koji se danas uspostavlja u Jugoslaviji, sadržinski prevazišao istorijski poznate modele i uzore i da ima nova obeležja nepoznata ranijim oblicima ostvarenog delegatskog odlučivanja. Ta nova obeležja su, u dosada pisanim raspravama i studijama posvećenim toj tematici, formulisana različito. Njih, čini se, najbolje sistematizuje i izražava dr Mijat Šuković kad određuje dve nove odlike delegatskog sistema: a) univerzalnost i sveobuhvatnost delegatskog sistema u društvenom odlučivanju i b) posebnu samoupravnu političku organizovanost radničke klase i svih radnih ljudi radi ostvarivanja delegatskog sistema.⁴

Iako većina autora, kao i citirani, univerzalnost i sveobuhvatnost delegatskog sistema shvata ne samo kao oblik ostvarivanja vlasti već i kao oblik upravljanja opštedruštvenim poslovima u svim celijama i na svim nivoima života i rada, oni posebno ne izdvajaju činjenicu da delegatski sistem predstavlja i *novi oblik učešća vojnih lica u političkom životu*.

Iz tako formulisane teze proizlaze neke nove karakteristike delegatskog sistema o kojima se do sada relativno malo ili nimalo raspravljalo i pisalo u našim društvenim naukama. Njih, razume se, valja pravovremeno uočiti:

— prvo, delegatski sistem otvara pitanje političke kontrole oružane sile na principijelno nove osnove;

— drugo, delegatsko odlučivanje pripadnika naših oružanih snaga suštinski se razlikuje od različitih oblika političke participacije vojnih lica u svim ostalim državama savremenog sveta;

— treće, uvođenjem delegatskog sistema, vojna delatnost dobija, u odnosu na ostale društvene delatnosti, isti ili bar približno isti društveni tretman.

I

U svakom društvu, politički organizovanom kao država, odbrana je konstruisana u poseban sistem koji je njegova potvrda ili negacija. To znači da je sposobnost nekog društva da se organizovano brani, kako od spoljnih tako i od unutrašnjih opasnosti, osnovni uslov njegove egzistencije i daljeg razvoja. Radi ostvarivanja tog cilja koriste

⁴ Isto, str. 345.

se različita zaštitna sredstva, pa i sredstva oružane fizičke prinude u koja spadaju i oružane snage. Zbog toga su problemi ostvarivanja njihove poslušnosti i kontrole za svako društvo veoma značajni, a stari su, verovatno, koliko i sama vojna organizacija.⁵

Sve do pojave buržoaskog društva na istorijskoj sceni, ti problemi se nisu pojavljivali u zaoštrenijem vidu, jer se vladajuća klasa u ranijim društveno-ekonomskim formacijama u velikoj meri identifikovala sa oružanom silom i time prikrivala njenu klasnu i političku suštinu.⁶ U stvari, prikrivena je uloga vojske u smislu činioca klasne vladavine i aparata za obavljanje klasne fizičke prinude.

Prikrivanje klasne i političke suštine se, međutim, najuočljivije manifestuje na primerima oružanih snaga buržoaskih država. U istoriji klasnog društva, buržoaska parlamentarna demokratija je prvi put u značajnijoj meri podredila vojnu organizaciju široj demokrat-skoj kontroli, a njeni teoretičari proglasili su oružane snage natkla-snim i nepolitičkim. Privid političke neutralnosti posledica je, ugla-vnom, zabrane vojnim licima da pripadaju bilo kojoj političkoj parti-tiji, odnosno zabrane rada političkim partijama u armijskoj sredini. Na taj način, armija se samo formalno isključuje iz parlamentarne igre i borbe političkih stranki oko pozicija vlasti, iz razloga da ne bi bila korišćena kao sila i sredstvo oružane fizičke prinude u politič-kom nadmetanju.

Shvatanje buržoaskih teoretičara o »nepolitičnosti« armije su, u osnovi, proizvod potrebe klasne vladavine buržoazije. Nezavisno od činjenice što je buržoaska parlamentarna demokratija »učinila« armiju nepolitičkom i degradirala politička prava njenih pripadnika, oružane snage kao celina ili pojedini njeni delovi imaju vrlo značajnu ulogu u političkim odnosima i procesu donošenja političkih odluka, a ponekad mogu da se pojave kao jedini ili najvažniji sudionici poli-tičkog života (militaristička država). Zato je poslušnost armije, odno-sno politička kontrola nad njom jedan od osnovnih uslova funkcion-i-sanja klasnog poretka.

Nasuprot mestu i ulozi armije u kapitalističkim državama, soci-jalističke države, među kojima je i Jugoslavija, nedvosmisleno ističu klasnu ulogu vojne organizacije i uticaj partije radničke klase na njenu političku i ideološku orijentaciju.

⁵ U ovom članku termini: oružane snage, oružana sila, vojska, armija, vojna i oružana organizacija imaju značenje sinonima.

⁶ U antičkim i armijama srednjeg veka osnovu za regrutovanje stare-šinskog kadra činili su predstavnici vladajuće klase.

Međutim, od naglašenije uloge vojske u političkom životu (to je pokazalo zavođenje ratnog stanja u Poljskoj) nije imuno ni socijalističko društvo. Pogotovu ako u njemu država i partija odlučuju u ime radničke klase i ako je armija, kao deo političkog sistema, zavisna isključivo od aparata javne vlasti i partijskih vrhova.

Politička kontrola vojne organizacije u smislu zavisnosti i podređenosti vojske civilnoj vlasti i, šire, društvu u celini, pojavljuje se kao potreba i u kapitalističkim i u socijalističkom načinu društvene organizacije, pa i u onom obliku socijalističkog društva koje se zasniva na društvenoj svojini sredstava za proizvodnju i samoupravljanju. Ipak, aktivnije učešće radnih ljudi i građana u političkoj kontroli oružane sile nije moguće bez prevazilaženja etatističke strukture društvenog i političkog sistema, bez društvene svojine i samoupravljanja i bez novog tipa vojne organizacije — naoružanog naroda, odnosno opštenarodne odbrane kao oblika odbrambenog organizovanja društva.

U političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, u čiji temelj je ugrađena delegatska organizacija, pitanja političke kontrole oružane organizacije imaju novi smisao i sadržinu. To, međutim, ne znači da je politička kontrola društva prevaziđena. Naprotiv, ona je i dalje potrebna, ali sve manje kao potreba obezbeđenja društva od naglašenije i samostalnije uloge armije, a sve više kao nastojanje da se ona aktivno, odgovorno i kreativno uključi u ukupnu samoupravnu društvenu organizaciju. Zbog toga je u pojmovnom i semantičkom smislu ispravnije, umesto izraza politička, koristiti termin društveno-politička kontrola vojne organizacije.

U procesu razvoja socijalističkog samoupravljanja, u Jugoslaviji je izvršeno značajno područjavanje funkcije odbrane, vojne sile i vojne organizacije društva. Rezultat područjavanja funkcije odbrane i prevazilaženja etatističkog oblika vojnog organizovanja jeste izgradnja sistema opštenarodne odbrane koji u praksi predstavlja revalorizaciju ideja klasika marksizma o odbrambenoj organizaciji društva u obliku naoružanog naroda. U takvim uslovima bitno se razlikuje položaj i uloga oružanih snaga u političkom sistemu i odnosi između pripadnika vojne organizacije i ostalih političkih snaga i struktura društva. Suština tih odnosa i suština položaja oružane sile u sistemu socijalističke samoupravne demokratije izražava se u prevaziđenosti klasnih, društvenih i političkih uslova zbog kojih bi se na razne načine prikrivala politička uloga oružane organizacije u društvu i strahovalo od njega političkog osamostaljivanja.

Ukupne promene položaja čoveka, kako u procesu materijalne proizvodnje tako i u političkom životu, bitno su uticale na podruštvljavanje naše vojne organizacije. Ali, ona još uvek u potpunosti nije oblik vojnog samoorganizovanja radnih ljudi i građana i njihovih asocijacija.

Međutim, u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, oružane snage nisu elemenat državnog, već su sastavni deo društvenog uređenja. To nije samo formalna ustavna odredba, nego izraz prevazilaženja državnog monopola nad funkcijom odbrane. U uslovima socijalističke samoupravne demokratije, oružane snage su društvena institucija namenjena za odbranu društva od spoljnih opasnosti i vršenje klasne prinude u okviru mehanizma vlasti, ali one imaju i funkcije kojima se osigurava prevazilaženje ostataka etatističkih odnosa i, ujedno, te funkcije omogućavaju stvaranje vojne organizacije koja je sve više zasnovana na samoupravljanju radnih ljudi i građana.

Za razliku od autokratskih i političkih sistema predstavničke demokratije u kojima su se građani distancirali od državnih poslova, a pravo odlučivanja o upotrebi vojne organizacije monopolisali su otuđeni centri političke moći, u našem društveno-političkom sistemu pitanje nadležnosti i odgovornosti za organizaciju, rukovođenje i komandovanje oružanim snagama pojavljuje se kao delokrug odgovornosti i nadležnosti pre svega Predsedništva SFRJ i drugih subjekata (institucije) društva. Time se, razumljivo, ne želi ni na koji način da prenebregne uloga Skupštine SFRJ u zakonodavnom regulisanju materije iz te oblasti, kao i već ustaljena praksa praćenja stanja odbrambenih priprema u društvu nakon svake druge godine. Politički sistem socijalističkog samoupravljanja sa sistemom opštenarodne odbrane i delegatskim sistemom potiskuje sve objektivne prepreke koje stvaraju povoljne uslove za distanciranje vojne organizacije od društva i njeno kontituisanje u otuđeni i osamostaljeni politički faktor. U odnosima društvo — oružane snage, politička kontrola se ne pojavljuje kao problem isključivanja pripadnika oružanih snaga iz društveno-političkog života i donošenja političkih odluka, već kao tendencija njihove političke aktivizacije i daljeg podruštvljavanja vojne organizacije. Stoga, treba razlikovati komandovanje oružanim snagama kao *oblik političke zavisnosti vojne organizacije od društva i društvene kontrole nad vojnom silom* od komandovanja kao *izvršne funkcije u unutrašnjim odnosima vojne organizacije*.

U našem društvu, društveno-politička kontrola oružane sile ostvaruje se u najvećoj meri pomoću delegatskog sistema. Po Ustavu,

sve delegacije imaju pravo i dužnost da raspravljaju o ukupnoj društvenoj politici, a to znači i o politici odbrane zemlje. Na osnovu toga, delegacije razmatraju i pitanja: problemi razvoja sistema opštenarodne odbrane, opremanje Teritorijalne odbrane, ostvarivanje bezbednosti i društvene samozaštite i dr. Jer, nakon podruštvljavanja odbrambenih poslova oružane snage nisu jedini subjekti odbrane, iako se time profesionalno bave.

Društveno-politička kontrola vojne organizacije ostvaruje se ne samo u delegatskim skupštinama već i u mnogim drugim društvenim institucijama počev od izvršnih organa skupština opština, pokrajina, republika i federacije, predsedništava društveno-političkih zajednica, komiteta opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i saveta narodne odbrane — do foruma, radnih tela i komisija društveno-političkih organizacija. Gotovo svi ti subjekti političkog života konstituišu se primenom načela delegatstva i obavljaju funkciju društveno-političke kontrole oružane sile u okviru svojih nadležnosti, i time u celini prevazilaze odgovornost narodnih odbornika i poslanika podložnu subjektivizmu.

II

Kao što je rečeno, položaj i uloga vojne organizacije u nekom društvu zavise od klasne prirode tog društva i karakteristika političkog sistema. Istim činiocima determinisano je i učešće pripadnika oružanih snaga u političkom životu, a naročito ostvarivanje političkih prava sloboda vojnih lica. S tim u vezi, potrebno je razmotriti statusne razlike između naših vojnih lica i pripadnika drugih armija. One se najizrazitije manifestuju ostvarivanjem sledećih ustavnih prava i sloboda: pravom na samoupravljanje, izbornim pravom, slobodom misli i opredeljenja, slobodom govora i javnog istupanja, slobodom udruživanja, slobodom zbora i drugog javnog okupljanja, jednakošću i ravnopravnošću i pravom na odbranu zemlje.⁷

Od svih navedenih prava najvažnije je, svakako, pravo na samoupravljanje koje je, kamen temeljac, našeg društveno-političkog uređenja. Obim i način korišćenja samoupravnih prava vojnih lica nije isti kao u organizacijama udruženog rada, već je taj obim usklađen s prirodom poslova koji se obavljaju unutar vojne organizacije.

⁷ Pored navedenih postoje još i druga ustavna prava i slobode kao što su: a) lične slobode i prava i b) prava i slobode u vezi sa radom (videti Ustav SFRJ, čl. 153—203), ovde su odabrana najvažnija.

U političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja, armija je specifična društvena institucija namenjena za pripremu i vođenje oružane borbe. Zbog toga samoupravljanje, kao društveni odnos, nailazi na mnoga ograničenja izazvana potrebom efikasnog rukovođenja i komandovanja; subordinacije i jednostarešinstva; obaveznog izvršavanja naređenja pretpostavljenog starešine itd. U oblasti pripreme i vođenja oružane borbe samoupravljanje je i potpuno nespojivo sa komandnim odnosom, kao osnovnim društvenim odnosom u vojnoj organizaciji.

Ustav SFRJ, u tom smislu, govori o »odgovarajućim«, a ne i o samoupravnim pravima: »Aktivna vojna lica i građanska lica na službi u oružanim snagama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije ostvaruju odgovarajuća prava saglasno Saveznom zakonu u skladu sa prirodom delatnosti i karakterom oružanih snaga«.⁸ Takvo ustavno određenje ukazuje da pitanju statusnog položaja vojnih lica ne treba prilaziti šematski, a još manje sa stanovišta ima li i može li biti samoupravnog odnosa u armiji, onakvog kakav postoji u društvu. Jer, samoupravljanje je prevashodno društveni i politički odnos i, kao takav, podrazumeva postojanje svesne discipline. Komandovanje i vojna subordinacija predstavljaju funkcionalni odnos koji ne isključuje samoupravljanje na svim područjima društvene delatnosti vojnih lica, već samo gde je to neophodno.⁹

Međutim, odgovarajuća prava naznačena u Ustavu obuhvataju samoupravna prava pripadnika oružanih snaga, kao građana. Vojna lica naše armije nisu ni u kom pogledu diskriminisana u odnosu na ostale radne ljude i građane kad su u pitanju samoupravna prava koja se ostvaruju u društvu — van vojne organizacije. Ona su činioci delegatskog sistema i u isto vreme razvijaju svestranu samoupravnu aktivnost kao građani u mesnim zajednicama i u radu društveno-političkih i društvenih organizacija. Naše starešine ostvaruju svoja samoupravna prava jednako kao i ostali radni ljudi i građani u mesnim i samoupravnim interesnim zajednicama, u okviru skupštinskog sistema itd.

U jedinstven sistem delegatskog odlučivanja u sferi političke vlasti i oblasti upravljanja opštedruštvenim poslovima, vojna lica su uključena po tri osnova: po mestu rada, po mestu stanovanja i po načinu društveno-političkog organizovanja.

⁸ Ustav SFRJ, čl. 30.

⁹ I u okvirima vojne organizacije sprovode se razni oblici savetovanja i dogovaranja. Neke odluke se ne mogu donositi, ako nije uz pomoć raznih tela, kao što su komisije, saveti, kolegiji i sl. sproveden propisan demokratski postupak.

Po osnovu rada u vojnim jedinicama i ustanovama, aktivna vojna lica su zastupljena preko delegacija i delegata u većima udruženog rada delegatskih skupština društveno-političkih zajednica.¹⁰ Radi zadovoljavanja interesa i potreba u oblasti društvenih delatnosti, ta lica, po istom osnovu, obrazuju delegacije i šalju delegate u skupštine samoupravnih interesnih zajednica.

Kao građani nastanjeni na određenoj teritoriji, pripadnici stalnog sastava oružanih snaga imaju, zajedno sa ostalim radnim ljudima i građanima, mogućnost da putem delegacija mesnih zajednica njihovih delegata učestvuju u odlučivanju o društvenim poslovima u većima mesnih zajednica, skupština opština i gradova, kao i skupština samoupravnih interesnih zajednica. Vojna lica imaju pravo da biraju i da budu birana u delegacije i za delegate.¹¹

Po osnovu političkog organizovanja na terenu i neposrednog učešća u radu društveno-političkih organizacija, kao članova tih organizacija, starešine naše armije — zajedno sa drugim radnim ljudima i građanima okupljenim u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije i druge oblike društveno-političkog organizovanja — učestvuju u izboru, a i sami, kao politički aktivisti u sredinama u kojima žive, mogu da budu birani za delegate društveno-političkih veća skupština društveno-političkih zajednica.¹²

Punoletna vojna lica imaju ista izborna prava kao i drugi građani naše zemlje: da biraju i da budu birani za članove delegacija i za delegate, iako vojne jedinice i ustanove — kao mesto njihovog rada — nisu samoupravne organizacije i zajednice u užem smislu te reči.

U normiranju složene oblasti delegatskog sistema, Ustav SFRJ taksativno nabroja samoupravne organizacije i zajednice koje obrazuju delegacije i biraju delegate radi neposrednog ostvarivanja svojih prava, dužnosti, odgovornosti i organizovanog učešća u vršenju funkcija skupština društveno-političkih zajednica. Članom 133. Ustava predviđeno je da i jedinice i ustanove oružanih snaga obrazuju svoje

¹⁰ Na delegatskim izborima 1978. godine u veća udruženog rada skupština opština i gradova pripadnici stalnog sastava oružanih snaga delegirali su 300 svojih izaslanika, što predstavlja približno 1,33 odsto od ukupnog broja delegata ovih veća.

¹¹ U delegatskom mandatu 1978—1982, u delegacijama mesnih zajednica bilo je 1.180 AVL i GL na službi u OS, a 116 je imalo status delegata ovih delegacija u većima MZ.

¹² U tim većima opštinskih i gradskih skupština bilo je u navedenom mandatnom periodu 0,65 odsto delegata sa statusom AVL, dok je u pokrajinskim i republičkim društveno-političkim većima njihovo učešće još naglašenije i iznosilo je 1,4 odsto od ukupnog broja delegata.

delegacije za skupštine društveno-političkih zajednica, a ova oblast uređuje se posebnim saveznim zakonom.

Kod ustavnog regulisanja samoupravnog interesnog organizovanja takve odredbe nema, odnosno Ustav izričito ne određuje aktivna vojna lica kao subjekte samoupravnog interesnog organizovanja, jer to ne čini ni u slučaju drugih kategorija radnih ljudi zbog toga što je krug interesenata različit u pojedinim vrstama samoupravnih interesnih zajednica.¹³ Međutim, Ustav otvara mogućnost da se saveznim zakonom urede pojedine oblasti interesnog organizovanja vojnih lica (čl. 54). Na osnovu te odredbe konstituisane su dve posebne »vojne« interesne zajednice (Interesna zajednica za stambenu izgradnju i upravljanje stanovima za potrebe AVL i GL na službi u oružanim snagama SFRJ i Zajednica socijalnog osiguranja vojnih osiguranika). Obe interesne zajednice zasnovane su na načelima delegatstva.

U svim ostalim oblastima samoupravnog interesnog organizovanja radnih ljudi i građana nisu predviđene posebne samoupravne interesne zajednice za starešine i građanska lica zaposlena u oružanim snagama, već oni imaju isti društveni tretman kao i ostali radni ljudi koji rade u organima državne uprave, sudovima, tužilaštvima itd. Uključivanje »vojnih« delegacija u te samoupravne interesne zajednice reguliše se zakonima društveno-političkih zajednica.

Naša vojna lica koriste i takozvane klasične političke slobode: slobodu govora i javnog istupanja, slobodu udruživanja, slobodu zbora i drugog javnog okupljanja. Istina, zbog potreba i prirode vojne službe, propisana su i određena ograničenja u korišćenju tih sloboda.

Kao i svi naši radni ljudi i građani, vojna lica mogu slobodno da govore i javno istupaju u institucijama delegatskog sistema, na zborovima i drugim oblicima ličnog izjašnjavanja u mesnoj zajednici i sl. Ona mogu, takođe, slobodno da se učlanjuju u društveno-političke i društvene organizacije i udruženja van Armije, čija je delatnost u skladu sa postojećim propisima, a u okviru JNA, u Savez komunista i Savez socijalističke omladine.

Ustavne slobode misli i opredeljenja i jednakost, kao ustavno pravo, starešine JNA ostvaruju jednako kao i ostali građani naše zemlje. Imaju pravo da nesmetano izražavaju svoju nacionalnu pripadnost, pišu i govore svojim maternjim jezikom. Sem toga, u kadrovskoj politici popune oružanih snaga starešinskim kadrom u uzdizanju na više vojne dužnosti vodi se računa o ravnomernoj zastupljenosti pripadnika svih naroda i narodnosti.

¹³ Videti Ustav SFRJ, čl. 51—60.

Za razliku od pripadnika naših OS, vojna lica u drugim armijama imaju, kad je reč o njihovom učešću u političkom životu i ostvarivanju političkih prava i sloboda, manja ili veća ograničenja, a pojedina prava ne mogu uopšte da ostvare.

Pravo na samoupravljanje van vojne organizacije jedno je od najznačajnijih prava koje je dostupno jedino starešinama naše armije. Ono proističe iz ukupnih karakteristika socijalističkog samoupravnog društveno-političkog uređenja. Pripadnici drugih armija u svetu nemaju, razumljivo, to pravo jer su u kapitalističkom i državno-socijalističkom načinu društvene organizacije i sami građani na razne načine distancirani od sfera vršenja političke vlasti i upravljanja opštedruštvenim poslovima, a političke odluke donose grupe profesionalnih političara, tehnobirokratija i najviši partijski i državni funkcioneri.¹⁴

Instrument ograničavanja učešća građana (i vojnih lica) u političkom životu i procesu donošenja političkih odluka jesu i same političke partije koje se u mnogim buržoaskim ustavima uopšte ne pominju, odnosno njihova uloga nije izražena u formalno-pravnoj organizaciji političkog mehanizma. One monopolišu za sebe pravo isticanja kandidata na koje biračko telo prenosi svoja suverena ovlašćenja. Tako se, u uslovima partijske discipline, prekida neposredna veza između birača i njihovih političkih reprezentanata.

U korišćenju izbornih prava vojnih lica postoji velika šarolikost. Po pravilu, starešine svih armija sveta imaju takozvano aktivno biračko pravo, odnosno mogu, zajedno sa ostalim građanima, da učestvuju na izborima za članove predstavničkih institucija. Međutim, kad je u pitanju ostvarivanje njihovog pasivnog izbornog prava (da budu birani), zakonodavstvo mnogih država predviđa znatna ograničenja. Takva opredeljenja izražavaju normativna akta većine buržoaskih država.

Po Zakonu o diskvalifikaciji za članove u Donjem domu iz 1957. godine, koji bar delimično spada u Ustav Engleske, »pripadnik regularnih oružanih snaga Krune ne može biti poslanik u Parlamentu.«¹⁵

Propisi o opštoj disciplini francuske armije posebno ističu nespojivost funkcije oficira sa poslaničkim mandatom u opštini, departmanu i parlamentu i zabranjuju da vojna lica na biračka mesta izlaze u uniformi.¹⁶

¹⁴ Iz tog generalisanja trebalo bi izuzeti države sa vojnim vladama i vojnim rukovodiocima u vrhovima državne vlasti.

¹⁵ Dr Vučina Vasović: *Savremeni politički sistemi* (izbor dokumenata), Savremena administracija, Beograd 1976, str. 48.

¹⁶ Décret No 75-675 du 28 juillet 1975 portant règlement de discipline general dans les armées, Journal officiel de la République Française, No 175, 1975.

Za pripadnike oružanih snaga, slična ograničenja predviđaju i zakoni Sjedinjenih Američkih Država.

Neke države, kao što je Savezna Republika Nemačka, imaju u toj oblasti liberalniju politiku. Vojna lica nemačke armije mogu da se kandiduju za nosioce predstavničkih (poslaničkih) ovlašćenja, ali su obavezna da o tome obaveste pretpostavljenog starešinu.

Na drugoj strani, u socijalističkim državama ne pravi se nikakva razlika između građana i pripadnika vojne organizacije u ostvarivanju i aktivnog i pasivnog biračkog prava. Tako je, na primer, u SSSR-u Vrhovni sovjet VII saziva (1970. godine) imao ukupno 1.517 poslanika, od kojih 57 ili 3,8 odsto bilo vojnih lica.¹⁷

Nepostojanje biračkih zabrana ne znači da pripadnici socijalističkih armija svestrano učestvuju u političkom životu, jer realno ostvareni dometi tog učešća su omeđeni etatističkom društvenom strukturom i svim slabostima koje sobom nosi klasična politička reprezentacija.

Poređenjem mogućnosti korišćenja izbornih prava naših starešina i vojnih lica drugih armija — jasno se uočava ta velika razlika. Ustavno pravo pripadnika stalnog sastava naših oružanih snaga da obrazuju delegaciju u vojnoj jedinici i ustanovi i da budu članovi delegacije ili delegati u mesnoj zajednici ili predstavnici u društveno-političkom veću — bogatije je po sadržaju, jer njihove interese u procesu donošenja političkih i drugih odluka neposredno zastupaju i prezentuju delegati koji ostaju na mestima rada i življenja, a ne profesionalni odbornici i poslanici.

Ostale ustavne (političke) slobode, vojna lica u drugim armijama mogu da koriste slično kao i naše starešine uz, manje ili veće, normative zabrane.

S tim u vezi, pripadnici francuske armije ostvaruju slobode misli i opredeljenja, ali su dužni da poštuju »neutralnost vojske u filozofskom, verskom, političkom i sindikalnom pogledu«.¹⁸

Značajna ograničenja postoje i u pravu na udruživanje. U mnogim armijama sveta, vojna lica ne mogu da se učlanjuju u političke partije, jer političke organizacije u tim državama spadaju u oblast »privatnog čovekovog života«. Na drugoj strani, u socijalističkim državama gde je takva mogućnost dozvoljena, komunističke partije imaju rukovodeću ulogu i u vojsci i u društvu i svode ulogu ostalih političkih i društvenih organizacija na transmisije.

¹⁷ Dr Vučina Vasović: N.d., str. 159—160; Na opštim izborima za ovaj sovjet, održanim 04. 03. 1984 za poslanike je izabrano 77 visokih vojnih ličnosti. (Politika, 10. 03. 1984, str. 3).

¹⁸ Videti navedeno pravilo o opštoj disciplini francuske armije.

Iz navedenog razmatranja može se zaključiti da vojna lica drugih armija imaju, za razliku od naših starešina i vojnika, mnogo manje mogućnosti da učestvuju u donošenju političkih i drugih odluka i da dijalektičko povezivanje delegatskog sistema i samoupravljanja doprinosi odlučnom razgraničavanju, kako od buržoasko-demokratskih tako i od birokratsko-dogmatskih shvatanja učešća pripadnika vojne organizacije u političkom životu, kao i izgrađivanju distinkcije između delegatskog odlučivanja pripadnika naših oružanih snaga i raznih oblika političke participacije ostalih vojnih lica.

III

U društveno-političkom sistemu SFRJ delegacije su novi i, po mnogim odlukama, veoma osobeni elementi samoupravne i političke strukture. Kad je u pitanju obrazovanje delegacija u jedinicama i ustanovama oružanih snaga, te specifičnosti su još izraženije.

I do uvođenja delegatskog sistema, naša radnička klasa je imala za sobom, za razliku od pripadnika oružanih snaga, praksu samoupravljanja dužu od dve decenije i mnogobrojne načine, makar i posrednog uticaja, na donošenje političkih odluka i upravljanje društvenim poslovima. Zato se s pravom može reći da tek uvođenjem delegatskog sistema vojna delatnost dobija, u odnosu na ostale društvene delatnosti, isti ili bar približno isti društveni tretman i da tek po sticanju prava da obrazuju delegacije pripadnici stalnog sastava oružanih snaga dobijaju mogućnost neposrednog ostvarivanja svojih prava, dužnosti, odgovornosti, potreba i interesa u obavljanju funkcija društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica.

Do tog vremena, pravo da u skupštinama i institucijama za finansiranje društvenih delatnosti imaju odbornika ili poslanika imali su samo pojedini delovi proizvodnog vojnoindustrijskog kompleksa (u veću radnih zajednica), dok je ogromna većina vojnih lica svoje interese mogla da izražava kao i ostali građani — preko opštepoličkih predstavnika uz sve slabosti koje se javljaju kod takvog načina političkog predstavljanja.

Uvođenje delegatskog sistema 1974. godine označava raskid sa takvom praksom, ali i sa jednom, manje ili više, izraženom tradicijom po kojoj je vojna organizacija monolitna celina u tom smislu da njeni pripadnici u pojedinim sredinama ne mogu imati posebne interese u odnosu na ostale radne ljude i građane koji rade i žive u tim sredinama. Delegatski sistem, dakle, afirmiše i izvesnu posebnost interesa i potreba vojnih lica u pojedinim oblastima kao što su uslovi

života i rada, kultura, fizička kultura, školstvo, zdravstvena zaštita, stanovanje, zapošljavanje članova porodice itd, kao i samo funkcionisanje mehanizma vlasti. U procesu usklađivanja plurazlizma samoupravnih interesa, on stavlja vojna lica u poziciju društveno ravnopravnih partnera sa drugim radnim ljudima i građanima i tako prevazilazi ili, u svakom slučaju, smanjuje mogućnost politizacije tih interesa.

Svoje interese i potrebe u ostvarivanju političke vlasti i upravljanju drugim društvenim poslovima, pripadnici stalnog sastava oružanih snaga ostvaruju putem delegacija i delegata. Zato je osnovna funkcija »vojne« delegacije da utvrđuje stavove i daje smernice za rad delegata i njihovo učešće u skupštinama društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica. S tim se ne iscrpljuje uloga delegacije. Njena najobimnija aktivnost odvija se u okviru vojne jedinice i ustanove gde polazi od interesa, potreba i smernica izborne baze. I pored toga što je relativno samostalna u ostvarivanju funkcija, »vojna« delegacija ih ne može uspešno realizovati bez stalne dvosmerne komunikacije sa delegatskim skupštinama, biračkim telom ili delegacijama samoupravnih organizacija i zajednica.

Delegat delegacije iz oružanih snaga nije »klasični« poslanik niti su na njega preneti opšta, univerzalna ovlašćenja. Naprotiv, pred svaki dolazak na sednicu veća udruženog rada ili skupštine određene SIZ, on mora od delegacije da dobije smernice ili načelnu saglasnost za glasanje.

»Vojni« delegati su u skupštinama samostalni u opredeljivanju i glasanju, mada je ta samostalnost relativna, a ponekad i ograničena. Oni su obavezni da zastupaju zahteve i predloge pripadnika stalnog sastava oružanih snaga koji su ih izabrali i čije interese kao delegati izražavaju, čak i u slučaju kad lično imaju drukčije mišljenje od delegacije i izborne baze. To, međutim, ne znači da su delegati vojnih jedinica i ustanova obavezni da s vojničkom upornošću brane i one predloge i zahteve svojih birača koji u dovoljnoj meri ne uvažavaju potrebe i interese šire društvene zajednice.

Delegat, dakle, nije vezan imperativnim mandatom niti ima ulogu pismonoše između »vojnih« delegacija i skupština društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica, već je samostalan u glasanju o pitanjima koja se raspravljaju u tim delegatskim institucijama. To je, uostalom, osnovni i neophodni uslov uspešnog funkcionisanja delegatskog sistema u celini, jer će se delegat delegacije iz oružanih snaga često u praksi susresti sa neskladom, pa i sa protivrečnošću, između smernica dobijenih od svoje delegacije i stavova

drugih delegata u vezi s rešavanjem pojedinih pitanja.¹⁹ Taj mogući nesklad ili protivurečnost neće, u delegatskom odlučivanju, dobiti obeležja političkog konflikta.

Prema tome, kad je u pitanju delegatsko odlučivanje, vojna lica u našoj zemlji nemaju poseban status niti u političkom životu postoji opasnost od naglašenijeg uticaja oružane sile. Jer, vojne delegacije su samo svojevrsne spona između pripadnika stalnog sastava oružanih snaga i društva kao celine. One omogućavaju da vojna lica neposredno, a ne neko drugi u ime njih, odlučuju o pitanjima iz delokruga ovlašćenja delegatskih skupština društveno-političkih i samoupravnih interesnih zajednica.

¹⁹ Do takvih situacija je, najčešće, dolazilo prilikom odlučivanja u skupštinama o uvođenju samodoprinosu ili raspisivanja zajma za izgradnju nekih lokalnih objekata koji za AVL i GL na službi u oružanim snagama nisu bili značajni.